

Mahaingurua

## Haur eta gaztetxoentzako literaturgintza

Jesus Mari Olaizola, "Txiliku"

Zer esan haur eta gaztetxoentzako literaturgintzaz? Asko esan daitekeela dirudi. Hor joan dira hiru hitzaldi aurreko egunetan, eta hemen dugu gaurko mahaingurua ere. Beraz, gauza asko esan zitekeen eta asko esana egongo da, gainera. Horregatik, beharbada, errepikatze hutsa izan daiteke orain agertuko dudana, baina idazle bezala nere ikuspuntua azaltzeko eskatu zidaten, eta horretan saiatuko naiz.

Gauzak nolabait antolatu nahian, bost puntu hartu ditut:

- Literatur mota hau kokatzeko eta mugatzeko zailtasunak.
- Adina eta funtzioari begiratuz, nola bana.
- Haur-literatura Euskal Herrian.
- Idazleak nondik sortu dira? Honek adieraz dezakeena.
- Idazleen elkartzeko eta organizatzeaz.

\* \* \*

Gaztetxoentzat eta batez ere haurrentzat egiten den literatura non koka Literatura (horrela, maiuskularekin) delakoaren barruan, ez da gauza erraza. Batzuentzat haur-literatura hori "subjenero"

bat besterik ez litzateke izango. Edo, nahi baduzue, azpijenero bat, eta azpian jartzten hasita, polizi nobela eta abentura-narrazioen azpian jarriko lukete, gainera. Beste batzuek, berriz, izugarritzko errespetuak eman eta punta-puntan jartzten dute: "Haurrentzat idazterakoan, imajinazio askoz ere gehiago jarri behar da, burua asko behartu behar da umeentzat dela jabetu dadin, ..."

Eta bi postura kontrajarri horien artean, beste mila aurki genitzake. Beraz, gehiagotan sartu gabe, bere-berean utziko dugu asuntu hau, eta bakoitzak pentsa dezala nahi duena.

Non koka baino interes gehiagoko arazoa da, nire ustez, nola muga haur-literatura. Eta non bukatzen da haur-literatura eta non hasten gaztetxoena? Eta non bukatzen da hau eta "benetako" literatura hasi? Hau ere ez da arazo erraza. Orokorki hartuta, ez litzateke itxuraz oso zaila, helburua kriteriotzat hartu, eta muga-keta egitea. Esango genuke: "Haur-literatura, haurrei zuzendua dagoena da. Eta berdin gaztetxoena: gaztetxoei zuzendua dagoena", eta kito.

Baina gauza ez da hain erraza. Ez beti behintzat. Norentzat idazten du idazleak? Edo, beste era batera: badira idazleak eta haurrentzako edo gaztetxoentzako idazleak? Haurrentzat idazteko intentziora nabaria izaten al da haur-literaturako idazleengan?

Normalean haurrentzako literatura egiten ari denak badaki eta kontutan hartzen du, gainera, norentzat idazten ari den. Hala ere, puntu hau ere eztabaidatua izan dela esan behar da, eta eztabaidatzeko arrazoiak ere aurki daitezkeela. Esate baterako, hizkuntza gehienetan agertuko zaigu *Alizia* edo *Alizia herrialde harrigarrian* haur-literaturako bildumetan; baina Lewis Carroll-ek liburu hori haurrei zuzendu ote zien? Ez dut uste. Edo *Moby Dick*, beste adibide bat aipatzeko: gaztetxoentzat egindako liburu ote da?

Hemen, noski, beste arazo bat ere badago. Bi liburu horiek ez dira gehienetan "bertsio osoan eta originalean" argitaratzen haur-edo gazte-bildumetan, nolabaiteko moldaera edo adaptaziotan baizik.

Haur-literaturako klasiko askoren kasua da hau; behin baino gehiagotan obra baten umeentzako bertsioa bakarrik ezagutzen dugu. Zertan esanik ez dago, zenbaitetan obrak ikaragarri galtzen duela horrekin. Walt Disney batek izugarritzko kaltea egin zion Kipling-en *Oihaneko liburu*a-ri bere filme famatua burutu zutenean eta, batez ere, amerikarren industriak eta propagandak haur-

-literaturaren barnean, eta bete-betean, Disney-ren bertsio akaramelatua sartu zigutenean nahitaezean.

Azterketa sakonagoa behar duen arazoa izan daiteke adaptazioena; baina gera bedi hor oraingoz, gero eztabaidatu nahi bada ere.

Horiek guztiak horrela direla, haurrentzat idazten ari denak, normalean behintzat, arau batzuk betetzen dituela esan dezakegu (edo haurrentzat argitaratzen diren liburu edo bildumek argia ikus dezaten, baldintza batzuk bete behar dituztela, nahi bada), eta gaur egun baldintza edo arau horiek markatzen dutela zer den edo nondik dabilen haur-literatura. Zein dira baldintza hauek? Ez da erraza zehatz-mehatz esatea, baina hiru behintzat marka daitezke:

- Gai egokia: halako adin edo bildumatarako egokia, eta honetan badira klitxe eta modak, nahikoa finkatuak.
- Estilo arina: gehienetan lineala eta floritura gutxikoa; irakurtzen erraza izatea, lege bihurtu da haur-literaturan.
- Hizkuntz maila: adinari dagokiona; honek badu istilu franko, noski, ez bait da erraza hori markatzea.

Irakurketarako zaletasuna noiz eta nola sortzen den jakitea, gauza oso interesgarria izango litzateke. Nik ez dut datu zehatzik, baina uste dut beldurrik gabe esan daitekeela txiki-txikitatik sortzen dela zaletasun hori, eta gerorako garrantzi handia duela haurtzaroan egiten den irakurketaren ikaste-, trebatze- eta gozatzeprozesa.

Nola sortzen da irakurketarako zaletasuna? Beste asko ere hor izango dira, agian, baina hona hiru eragile: etxekoan irakurtzeko ohitura; eskolan irakurketari ematen zaion leku eta garrantzia; irakurgaien atsegin- eta erakargarritasuna.

Lehenengoan ez dute idazleek zer esanik, aholkuren bat ematea ez bada behintzat. Bigarrenean irakasleak du hitza, eta irakurketa egoki baten bila edo, zenbait irakasle idazten hasi da/ginen Euskal Herrian. Dena dela, hirugarren puntua, eta ez aurrekoak, dagokio idazleari.

\* \* \*

Jo dezagun badugula haur-literaturan idazle berri bat. Zer da mundu horretan aurkitzen duena? Norentzat eta nola idatz? Adi-

nari begiraturaz eta batez ere irakurketak duen funtzioari begiraturaz, hiru eremu zabaltzen zaizkio idazleari:

— Irakurtzen ikasteko liburuak, zazpi edo zortzi urte arterainokoentzakoak. Izugarritzko karga pedagogikoa dute eta marrazki asko, kolore ugari eta paper berezia edo kartoia eta horrelako berezitasunak direlarik bitarteko, erabat apartekoa den liburugintza osatzen dute. Ahozko literaturan erabili diren zenbait jolas, asma-kizun, esaera, etab. modu egokiz aplika daitezke irakurketaren ikaste-prozesu honetan.

— Irakurketan trebatzeko liburuak. Kasu honetan zailagoa da adina markatzea: zortzi bat urtetik hasi eta hamabi/hamalauerakoa dela esan dezakegu. Tradizioz ipuin fantastikoak eta folklorikoak izan dira eremu honetan jaun eta jabe; gaur egun ere asko eta asko linea horretako ipuinak dira. Hala ere, Rodari-ren itzalak eta errealismo fantastiko edo delakoak leku hartu dute azkenaldi honetan. Irakurketan trebatze-prozesu honetan, garrantzi handia du haurrak gaia eta hizkuntz maila erraz eta atsegintzat hartzeak.

— Irakurketa gozatzeko liburuak. Bigarren atalean txertatzen da, eta batak ez du bestea ukatzen. Irakurketa espontaneoki egiten hasten da haurra. Fantasia, abenturak, errealismoa (pertsonea gaztetxoekin), haur-literaturako klasikoak eta gaztetxoentzako abentura, bidaia, etab., sartzen dira atal honetan.

Idazle-gaiak, hau dena kontutan edukitzeaz aparte, jakin beharko du gehienetan liburuak bildumatan sailkaturik egon ohi direla eta nolabait bilduma horietako liburuek dituzten neurri, estilo eta joeretara makurtu beharko duela.

\* \* \*

Euskal Herrian idazle, eta haur edo gaztetxoentzat idazle izan nahian dabilenak nola dauka gauza?, nola daude lehen aipatutako hiru atal horiek? Zer eta norentzat idazten hastea luke egokiago?

Irakurketa ikasteko liburu asko argitaratu da azkenaldi honetan, baina gehienak itzulpenak edo koprodukzioak dira (diru-kontua); eta, lehen esan dudana bezala, oso mundu polita izan daiteke hau ahozko literaturako esaera, jolas, asmakizun eta aho-korapiloak lantzeko.

Irakurketan trebatzeko liburuek *boom* bat izan dute azkenaldi honetan (atal honek, hain zuzen, eta ez euskal haur-literaturak).

Dena dela, bada euskararen egoerak sortzen duen arazo bat: gaiaren eta hizkuntz mailaren artean sor daitekeen desfasea. Alde batetik, gaia errespetatu eta hizkuntz maila jaisteak idatzitakoaren kalitate beheratu egiten du. Beste alde batetik, hizkuntz maila mantentzen bada, gerta daiteke haurrak irakurri behar duen hori gaiaren aldetik desegokia izatea. Esate baterako, ezin zaio hamabost urteko gaztetxo bati ipuin zozo bat eskaini, berak duen hizkuntz mailari dagokiola eta.

3. atalean dago, nire ustez, euskal literaturgintzako hutsune nabarmenetako bat. Ez dugu tradizioirik, eta ez dago produkzioirik. Gaztetxoentzat ez dago liburu egokirik: Hamahiru/hamasei urte bitarteko gaztetxoek ez dute zer irakurrik euskaraz.

Eta zergatik ez da produzitzen? Idazlerik ez dago ala?

Era honetako liburu bat sortzeak ipuin bat egiteak eskatzen duen baino esfortzu askoz handiagoa eskatzen du; dedikazioa behar-beharrezkoa da. Orokorki hartuta, horrelako lan bat ez da berez, laguntzarik gabe sortzen, eta laguntza hori nonbaitetik etortzen ez den bitartean, oso zaila izango da zulo hori estaltzea. Nork eman behar duen laguntza hori? Aipatuko nituzke nik interesa eduki beharko luketen zenbait erakunde: Ikastolen federakuntza, esate baterako, edo diputazioak, gobernua, argitaletxeak,...

Nik dakidala, ez dago Euskal Herrian inor haur-literatura idaztetik bizi denik. Hau ez da harritzekoa, noski, baina datu bat da. Beraz, esan dezakegu egiten den guztia amateur-mailan egiten dela, honek dakarren guztiarekin.

Nortzuk dira haur-literatura idazten duten horiek? Alde batetik baditugu "idazleak", beste eremu batzuetan aritzen diren idazleak, eta haur-literatura ere egiten dutenak. Hauetako askok erlazio estua dute irakaskuntzaren munduarekin. Beste batzuk, berriz, erabat loturik egongo dira; irakasle-idazleak izango dira.

Nahitaez, kutsu berezia ematen dio honek idatzitakoari. Hizkuntzaren irakaskuntzari zuzendutako produkzioa izango da askotan haur-literatura hau, edo behintzat halako ukitu batekin.

Irakasle-idazleak hobeto ezagutuko du haurren mundua; baina, bestalde, nolabaiteko kutsu pedagogikoa izango du bere lanak. Hau ez da ahaztu behar.

Egin dezakegun beste galdera bat, da: nondik dator eskaera? Nortzuk kontsumitzen dute liburu-mota hau?

Pentsa dezagun eskola eta ikastolak, batipat, direla kontsumitzaileak. Hala al da benetan? Euskaraz irakurtzeko zailtasunak dituen zenbaitek begi onez ikusten eta irakurtzen ote ditu? Hori horrela balitz, beste zenbait planteamendu ere egin beharko genuke; baina hori dena hemendik kanpo geratzen da.

\* \* \*

Haur-literatur mundu honen inguruan dabilen jendearen organizatze eta elkartzeaz zerbait esan nahi nuke, bukatzeko. Edozein bileratan jendea elkartzea gero eta zailagoa dela jakinik, haur-literaturaren inguruan mugitzen garenok desberdinak izan behar dugula pentsatzea eta hori gauza erraztat jotzea, inozokeria iruditzen zait; baina elkartu beharko genukeela ere badakit. Eta zertarako bil?

Idazleok badugu egindakoaren balorazio bat jaso beharra. Ez dut uste behar bezala kritikatzin denik haur-literatura. Gehiago esango nuke: ez dago kritikarik. Halako aldizkariren batean erreferentzia labur bat, horrelakorik bada, eta kito.

Aldizkari bat osatzea ere, zertu daitekeen ametsa izan daitekeelakoan nago. Hor jaso daitezke kritikak, irakasleek bertan izango luteke argitara-berrien albiste, argitaletxeek iragarleku aproposa, edonork mundu horretan gertatzen denaren berri, etab. Interesaturik egon beharko lukete idazleek, irakasleek, eskola eta ikastole-tako erakundeek, argitaletxeek eta estamentu publikoek.

*J. M. O.*